

MATEUSZ SZŁAPKA ^{a,®}

 0000-0002-7331-4807

^a Instytut Pamięci Narodowej; Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu;
Delegatura w Bydgoszczy, ul. Wincentyny Teskowej 1, 85-130 Bydgoszcz, kujawsko-pomorskie, PL
[®] Mateusz.Szlapka@GMail.Com

MILENIUM CHRZTU POLSKI WE WŁOCŁAWKU (8–9 X 1966) NA TLE KONFLIKTU DOTYCZĄCEGO OBCHODÓW MILENIUM I TYSIĄCLECIA PAŃSTWA POLSKIEGO

Słowa kluczowe: Antoni Pawłowski, Stefan Wyszyński, Milenium, stosunki, państwo, Kościół, Tysiąclecie, Włocławek.

Abstrakt: Niniejszy artykuł przedstawia w sposób zwięzły, opierając się na źródłach kościelnych i państwowych, rolę obchodów Milenijnych we Włocławku w kontekście konfliktu państwo-Kościół. Napięcie stosunków na linii państwo-Kościół w kontekście roku 1966 stanowiło jeden z najważniejszych, jeśli nie najważniejszy, czynnik budowania jedności Kościoła rzymskokatolickiego i jego siły społecznej. Obchody Milenium Chrztu Polski stały się symbolem nie tylko niezłomności Kościoła jako całości ale także realizacji wielkiej idei prymasa Wyszyńskiego. Uroczystości we Włocławku, choć mogą wydawać się prowincjonalne, mniej znaczące niż te w Poznaniu, Krakowie czy Jasnej Górze, stanowią pewnego rodzaju podsumowanie całego roku Tysiąclecia i skupiają jak w soczewce mechanizmy ataku i obrony, którą stosowały wobec siebie Państwo i Kościół.

Sekcje: 1. „Milenium kontra Tysiąclecie” > 2. Przed Milenium – organizacja i plany obchodów > 3. Milenium – Przebieg i ocena.

MATEUSZ SZŁAPKA (1991–); 2015, mgr: historia (UAM, Poznań); 2017–2025, pracownik Archiwum IPN w Poznaniu i Bydgoszczy; 2025–, pracownik Referatu Badań Historycznych IPN w Bydgoszczy; zainteresowania naukowe: historia polityki wyznaniowej w PRL, lokalne struktury wydziałów do spraw wyznań.

1. „Milenium kontra Tysiąclecie”

Obchody tysiąclecia funkcjonowania państwa polskiego były jedną z najważniejszych i przełomowych dat w historii PRL. Analiza tego problemu oraz różnych aspektów obchodów doczekała się wielu studiów i analiz, które w większym czy mniejszym stopniu przybliżyły tę tematykę od obchodów lokalnych do tych, które odbyły się na szczeblu centralnym. Zdecydowanie jednym z najbardziej wnikliwych w tym temacie badaczy jest Bartłomiej Noszczak¹.

Na szczeblu lokalnym, wrocławskim temat ten był już poruszany i sygnalizowany. Na uwagę zasługują przede wszystkim prace ks. Zbigniewa Gmurczyka oraz specjalne wydanie „Ateneum Kapłańskiego”, w którym zamieszczono serię artykułów na temat Milenium na Kujawach i Pomorzu². Ponadto problematyka Milenium zgłaszana jest przez Krystynę Grzesiak³. Istotnym jest artykuł Kamila Błaszczyka, który w przeciwieństwie do pozostałych wymienionych autorów skupił się przede wszystkim na państwowych obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego, które także zdominowały życie publiczne historycznej stolicy Kujaw⁴.

¹ W kontekście opisu Milenium, konfliktu między państwem a Kościołem na uwagę zasługują m.in. zbiór studiów pod jego redakcją pt. *Pół wieku Milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956–1966/1967)*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017. Ponadto ten sam autor w sposób szczegółowy w formie monografii przedstawił obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego. Zob. B. Noszczak, *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*, Warszawa 2020. Warto zwrócić też uwagę na poniższe opracowania: B. Noszczak, „*Sacrum*” czy „*profanum*”? *Spór o istotę obchodów Milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002; D. Gucewicz, *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014; K. Lesiakowski, W. Jarno, *Obchody Milenium w diecezji łódzkiej (1966–1967)*, Łódź 2017. Pełne spisy bibliograficzne warto prześledzić w pracach Bartłomieja Noszczaka.

² Z. Gmurczyk, *Kościół wrocławski w Rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951–1968)*, Wrocław 2015; T. Chinciński, *Obchody Milenium Chrztu Polski na terenie Bydgoszczy i województwa bydgoskiego*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 422–450; G. Miłoch, *Obchody Milenium w Toruniu i Chełmży. Krajowy obchód milenijny diecezji chełmińskiej*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 451–464; W. Zmuda, *List gończy za Matką Bożą. Przyczynek do historii pierwszej peregrynacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 465–473; J. Żaryn, *Represje władz państwowych wobec kościelnego programu milenijnego*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 474–484; A. Poniński, *Uroczystości milenijne we Wrocławku*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 485–497.

³ K. Grzesiak, *Relacje państwo-Kościół katolicki na terenie diecezji wrocławskiej w latach 1945–1989*, Toruń 2009. Nie stanowi on jednak w tej pracy osobnego problemu. Opis Milenium i jego działań rozłożony jest na całą pracę.

⁴ K. Błaszczyk, *Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego we Wrocławku w 1966 r.*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”, 4(2016), s. 187–200.

Celem artykułu jest próba umieszczenia obchodów Milenium we Włocławku na mapie ówczesnych uroczystości zarówno państwowych, jak i kościelnych oraz konfliktu, który w związku z tym się narodził. Chociaż wydaje się, że Włocławek jako miasto uznawane wówczas za prowincjonalne, nie powinno wzbudzać większego zainteresowania, jest jednak stolicą jednej ze starszych diecezji w kraju. Ponadto wywodził się z niej kard. Stefan Wyszyński, który stał się przywódcą Kościoła w Polsce i był bezpośrednim wrogiem Władysława Gomułki w walce o rząd dusz.

Program obchodów tysięcznej rocznicy chrztu Polski powstał w Kościele w Polsce przed programem państwowym⁵. Ich początków należy doszukiwać się już w ostatnim okresie internowania prymasa Wyszyńskiego, kiedy to 26 sierpnia 1956 r. czyli w dzień święta Matki Bożej Częstochowskiej, doszło do odnowienia Ślubów Jasnogórskich, złożonych przez Jana Kazimierza Wazę we Lwowie 1 kwietnia 1656 roku⁶. Po zwolnieniu w październiku 1956 r., kard. Wyszyński zaprezentował swój program Wielkiej Nowenny – rozłożonej na dziewięć lat odnowy życia duchowego społeczeństwa polskiego, które przygotować je miało na nowe Tysiąclecie Chrześcijaństwa. Rozpoczęciem Wielkiej Nowenny było ponowne odnowienie ślubów jasnogórskich, tym razem we wszystkich parafiach w kraju, które odbyły się 5 maja 1957 roku⁷. W programie Wielkiej Nowenny władze PZPR upatrywały elementów antysocjalistycznych, antypaństwowych, klerykalnych i integrystycznych⁸. Próbowano, wbrew powszechnej wiedzy historycznej, ignorować Kościół i sam proces chrystianizacji jako państwowotwórczy. Realizowano to m.in. poprzez liczne odwołania do „piastowości”, zwłaszcza w kontekście Ziem Zachodnich i konfliktów, które toczyły państwo polskie w jego początkach (m.in. konflikt bp. Stanisława z Bolesławem Śmiałym). Jednocześnie Wielka Nowenna przeciwstawiała się powszechnej ateizacji i laicyzacji życia społecznego. Prymas Wyszyński widział w niej okazję do wprowadzenia do życia społecznego

⁵ W. Mysłek, *Kościół katolicki i tysiąclecie*, Warszawa 1963, s. 8.

⁶ Gucewicz, *Próba sił*, s. 120.

⁷ Tamże, s. 121.

⁸ Poprzez integrizm rozumiano sklepanie historii Polski z historią Kościoła i brak zauważenia innych nurtów, w tym oczywiście „niezwykle istotnego” ruchu socjalistycznego. Zob. cytowaną pracę W. Mysłka, która w wymowny sposób prezentuje ówczesne poglądy kół marksistowskich filozofów i religioznawców spod znaku Józefa Kellera. Na temat samego Kellera zob. *Józef Keller – ksiądz, profesor, donosiciel, apostata, marksistowski religioznawca. Przypadek tajnego współpracownika ps. „Ostrożny” / „Adam Piotrowski”*, red. R. Łatka, P. Pleśkot, Warszawa 2024.

większej ilości elementów religijnych, tak przecież powszechnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego⁹.

Wielka Nowenna była prowadzona na wielu płaszczyznach. Obok odrodzenia duchowego i rozbudzenia życia religijnego zwracano szczególną uwagę na konsolidację i wzmocnienie środowiska księży. Rozbite po okresie stalinowskim, dławione wieloma wewnętrznymi konfliktami, środowisko duchowieństwa również potrzebowało odnowy, zwłaszcza że wielu księży popadło w okresie lat 1951–1956 w konflikt z samym prymasem. Była więc Wielka Nowenna okazją do odbudowy zaufania u prymasa Wyszyńskiego. Ponadto zwracano szczególną uwagę na łączenie kwestii historycznych z kwestiami religijnymi – podkreślano związki Kościoła z wydarzeniami dziejowymi Polski, zwracano uwagę na istotne i ważne postaci historyczne będące silnie związane z Kościołem. Odnowę duchową miały wzmacniać także pielgrzymki do miejsc świętych, zwłaszcza tych związanych z dziejami Polski, wydawanie publikacji religijnych, podkreślających znaczenie roku 1966. Głównym jednak aspektem „moralnego odrodzenia Narodu” był kult maryjny, przejawiający się zarówno przez podkreślanie Matki Bożej jako Królowej Polski ale również poprzez peregrynację obrazu jasnogórskiego po Polsce, który stał się jednym z głównych elementów konfliktu i propagandy, wykorzystywanym przez obie strony¹⁰.

Konflikt „Milenium kontra Tysiąclecie” stał się więc celem wszystkich niemalże działań prowadzonych zarówno przez PZPR, jak i Kościół rzymskokatolicki w dekadzie lat 1956/1957–1966/1967. Stanowił oś tej konfrontacji, ponieważ zarówno jedna, jak i druga strona tworzyła swoje plany działań na podstawie wielkiej i ważnej rocznicy, jaką był rok 1966. Władze partyjno-państwowe miały spory problem w argumentacji roku 1966 jako ważnego dla historii Polski, ponieważ wiązał się on nierozłącznie z wydarzeniem o charakterze religijnym i katolickim, tworzenie więc wokół tego swoich działań i świąt stanowiło problem zarówno od strony ideologicznej, jak i politycznej. Ostatecznie zrezygnowano z uzasadniania tej daty jako ważnej dla Polski, robiąc różnego rodzaju karkołomne argumentacje, że uzurpowanie sobie przez Kościół roku 1966 jako Milenium Chrztu ma na celu tylko i wyłącznie wprowadzić zamęt społeczny oraz jest odwieczną walką religii z ruchami socjalistycznymi i komunistycznymi. W związku

⁹ Gucewicz, *Próba sił*, s. 123.

¹⁰ Na temat działań wokół Wielkiej Nowenny zob. Noszczak, „*Sacrum*” czy „*profanum*”, s. 87–111; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 219–22; Gucewicz, *Próba sił?*, s. 120–129.

z powyższym, nie mogąc ignorować działań Kościoła mających na celu przygotowanie całej społeczności wierzących, ale także i tych wątpiących¹¹ komunści zaplanowali szereg działań mających przyćmić Milenium. Był to m.in. program budowy tysiąca szkół na Tysiąclecie, które stały się chyba najtrwalszą w przestrzeni publicznej pamiątką działań państwa i jednocześnie stanowią pewien symbol determinacji tych przedsięwzięć¹². Budowę szkół tysiąclecia rozpoczęto już w roku 1958, natomiast zakończono w roku 1972. Łącznie wybudowano ponad 1400 budynków¹³. Powołano także komitet obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, na którego czele stanął prof. Tadeusz Kotarbiński¹⁴. Obok wielkiego programu budowy szkół, władze prowadziły też działania kontrofensywne wobec Wielkiej Nowenny, a następnie Milenium. W wielu miastach planowano różnego rodzaju inicjatywy, które miały odciągnąć wiernych, a przede wszystkim młodzież od programu kościelnego. Aranżowano więc koncerty, rauty, imprezy towarzyskie. Ponadto skupiono się na organizacji różnego rodzaju rocznic historycznych, ponieważ chciano połączyć Tysiąclecie tylko i wyłącznie z wydarzeniami oderwanymi od spraw związanych z religią. Skupiono się na okrągłych jubileuszach m.in. bitwy pod Grunwaldem, wybuchu powstania styczniowego, dwudziestolecia Polski Ludowej¹⁵. Jednocześnie utrudniano wiernym dotarcie do sanktuariów podczas trwania Wielkiej Nowenny, zmieniając rozkłady jazdy PKS czy nie wydając zezwoleń na podróżowanie pomiędzy miastami zorganizowanych grup¹⁶.

Punktem kulminacyjnym tych przedmilenijnych utarczek była nagonka przeprowadzona przez władze komunistyczne wobec hierarchów kościelnych w związku z przedstawieniem podczas Soboru Watykańskiego II „Orędzia biskupów polskich do ich niemieckich braci w Chrystusowym urzędzie pasterskim”¹⁷. Nie da się ukryć, że Orędzie wywołało pewne

¹¹ Warto nadmienić, że w wielu ciałach organizacyjnych związanych z Milenium występowali obok działaczy inteligencji katolickiej także profesorowie, nauczyciele akademicy, kompozytorzy, muzycy. Byli to m.in. prof. Józef Kostrzewski, prof. Feliks Rączkowski, prof. Stefan Stuligrosz.

¹² Na temat „tysiąclatek” zob. K. Wałaszewski, *Tysiąc szkół na Tysiąclecie. Szkoły Tysiąclecia – architektura, propaganda, polityka*, Łódź 2018.

¹³ Tamże, s. 16.

¹⁴ Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego*, s. 225.

¹⁵ Gucewicz, *Próba sił*, s. 132.

¹⁶ Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego*, s. 242.

¹⁷ Na temat Orędzia powstało wiele monografii, artykułów i przyczynków. Jest ono nierozzerwalnie związane z konfliktem na linii państwo-Kościół w okresie Milenium. Na temat

reperkusje wśród wiernych, którzy nie odczytywali tego dokumentu jako chęci udzielenia chrześcijańskiego przebaczenia – w dwadzieścia lat po wojnie słowa „przebaczamy i prosimy o nie” brzmiały w uszach wielu Polaków w sposób co najmniej dwuznaczny. Z tego powodu wydano też szereg publikacji mających na celu wytłumaczenie tych stwierdzeń, pojawiały się one zarówno w formie książkowej, jak i w prasie katolickiej. Strona partyjno-państwowa nie pozostała dłużna, drukując Orędzie oraz opatrując je stosownym komentarzem.

Podsumowaniem tych zarzutów kierowanych wobec prymasa Wyszyńskiego były słowa wypowiedziane przez Władysława Gomułkę na jednej z uroczystości zorganizowanych w kontrze do obchodów Milenijnych. W Poznaniu, 17 kwietnia 1966 roku w rocznicę forsowania Odry i Nysy Łużyckiej przez Armię Czerwoną i I Armię Wojska Polskiego (tzw. armię Berlinga) gromił „Wiesław” z placu Mickiewicza prymasa słynnymi już słowami: „Jakże ograniczony i wyzbyty z narodowego poczucia państwowości musi być umysł przewodniczącego Episkopatu polskiego, który z tych tragedii, jakie spotkały Polskę, wyciąga taki tylko wniosek, że naród polski mógł «bardzo często być i bez króla, i bez wodza, i bez zwierzchników, i bez premierów, i bez ministrów, ale naród ten nigdy nie żył bez pasterza». Ten wojujący z naszym państwem ludowym nieodpowiedzialny pasterz pasterzy, który głosi, że nie będzie się korzył przed polską racją stanu, stawia swoje urojone pretensje do zwierzchnictwa nad narodem polskim wyżej niż niepodległość Polski. Jakież to musi być zaślepienie, które każe mu zapomnieć o naukach historii, zapomnieć o tym, kto Polskę zgubił, a kto ją wyzwolił, dzięki komu Polska powróciła na Ziemię Piastowskie i dzięki komu i czemu jest pewna, że je na zawsze zachowa, a kto po te ziemie znowu wyciąga ręce i na czyje poparcie liczy. Jakież to musi być zaślepienie tego kierownika Episkopatu polskiego i jego popleczników lansujących pokraczną, antynarodową ideę «przedmurza»”¹⁸. Cytat ten oddaje nie tylko niechęć Władysława Gomułki wobec prymasa Wyszyńskiego, ale także jego germanofobię, którą tylko Orędzie podsycało.

Orędzia, jego znaczenia i reperkusji także w okresie Milenium pisał Piotr Madajczyk. Zob. m. in. P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.

¹⁸ Cytat za: P. Jaroszkiewicz, *Prymas i Władysław Gomułka*, <https://www.opiekun.kalisz.pl/prymas-i-wladyslaw-gomulka-1/> [25.02.2026] oraz <https://www.youtube.com/watch?v=3Hutp3mwJVY> [25.02.2026].

Wszystkie te wydarzenia skupiły się jak w soczewce we Włocławku – stolicy Kujaw, tak bliskiej sercu prymasa Wyszyńskiego. Chociaż działania te były prowadzone w mniejszym zakresie, widać że *modus operandi* był dokładnie taki sam.

2. Przed Milenium – organizacja i plany obchodów

Początkowo obchody Milenijne we Włocławku zaplanowano na dzień 15 maja 1966 roku. Odbywać się miały po obchodach w Gnieźnie (14 kwietnia), Poznaniu (17 kwietnia), Kielcach (24 kwietnia), Częstochowie (3 maja) i Krakowie (8 maja). W związku z działaniami władz, które zaplanowały na ten dzień obchody setnych urodzin Juliana Marchlewskiego oraz X wieków Włocławka¹⁹, na sekcji Duszpastersko-Uroczystościowej Diecezjalnego Komitetu Milenijnego ustalono nową datę obchodów Milenium we Włocławku – 8 i 9 października, w tym zwrócono uwagę, że główne uroczystości odbędą się 9 października. Rozpatrywano także datę 12 czerwca, ale nie została ona podjęta, ponieważ w tym samym czasie zaplanowano Kongres Maryjny, któremu przewodniczył bp Antoni Pawłowski, ordynariusz włocławski. Nie zrezygnowano jednak całkowicie z obchodów majowych, zostały one bowiem przeniesione do Kalisza i odbyły się w dniach 14–15 maja. Ponadto przewidziano uroczystości mające na celu „doprowadzenie” diecezji do obchodów milenijnych m.in. włączono w to zbliżającą się 400. rocznicę powstania seminarium duchownego, ponadto przewidziano uroczystości m.in. w Licheniu (14–15 sierpnia – koronacja obrazu Matki Bożej z udziałem prymasa), Kruszwicy (będąca w archidiecezji gnieźnieńskiej ale niezwykle ważna dla dawnej diecezji kujawskiej; uroczystości miały odbyć się 29 czerwca), Sieradzu (drugi dzień Zielonych Świątek – 30 maja – odpust grunwaldzki), Uniejowie (tego samego dnia, święto związane ze św. Bogumiłem, arcybiskupem gnieźnieńskim i patronem miasta) oraz Koninie i Kole (6 sierpnia – święto Przemienienia Pańskiego)²⁰.

¹⁹ Błaszczyk, *Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego*, s. 189; Poniński, *Uroczystości Milenijne we Włocławku*, s. 485–486. Odbyły się pod pomnikiem stojącym naprzeciwko kościoła św. Jana. Poniński podaje również, że przeniesienie terminu Milenium miało być podyktowane decyzją prymasa, który w tym czasie chciał uczestniczyć w obchodach milenijnych Polonii w Rzymie. Ostatecznie jednak nie dostał on paszportu na wyjazd.

²⁰ ArDWł, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, *Obchody Milenijne we Włocławku*, t. 1, Protokół zebrania sekcji Duszpastersko-Uroczystościowej Diecezjalnego Komitetu Milenijnego, k. 18–24.

Ostatecznie termin został zatwierdzony i niepoddawany zmianie na posiedzeniu, które odbyło się 7 czerwca 1966 roku pod przewodnictwem bp. Pawłowskiego²¹. Odpowiedzialnym za organizację uroczystości został sufragan diecezji włocławskiej, bp Jan Zaręba. Przedstawił na spotkaniu cały program przygotowujący do kulminacyjnego dnia 9 października. W ostatnich dniach września zaplanowano kurs dla duchowieństwa wraz z sesją w katedrze. Następnie od 2 października rozpoczęłyby się tydzień milenijny. Zaplanowano bierzmowania, otwarcie wystawy w seminarium duchownym i modlitwy przy obrazie św. Stanisława²². Główne uroczystości, jak już wspomniano wcześniej, planowano na 8 i 9 października. Program ten zasadniczo nie zmieniał się, był jedynie dostosowywany do ewentualnych fluktuacji w sytuacji społeczno-politycznej. Dokładnie rozpisano zespoły robocze, wyznaczono księży odpowiedzialnych za poszczególne działania organizacyjne²³. W kwietniu²⁴, a następnie we wrześniu rozpoczęto rozsyłanie zaproszeń do przedstawicieli Episkopatu, wyższych przełożonych zakonnych męskich i żeńskich, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Akademii Teologii Katolickiej oraz prasy katolickiej – „Tygodnika Powszechnego” i „Przewodnika Katolickiego”²⁵. Przygotowano i rozesłano pisma do biskupów dziękujące za przyjęcie zaproszenia na obchody Milenium we Włocławku z prośbą o wygłoszenie Słowa Bożego podczas wieczornego nabożeństwa o godz. 18 w sobotę 8 października w kościołach parafialnych. Biskupi Ci mieli nocować na plebaniach wskazanych parafii²⁶. Ponadto wybrani biskupi mieli odprawić Msze Święte i wygłosić słowo Boże w przywłocławskich kościołach, co miało zdywersyfikować obchody i utrudnić ich przecinanie przez władze.

²¹ Zaproszenie do Prymasa zostało wysłane już w kwietniu. Zob. Poniński, *Uroczystości milenijne*, s. 487.

²² ArDWł, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku, t. 1, Posiedzenie w sprawie uroczystości milenijnych we Włocławku z dnia 7 czerwca 1966 r., k. 29.

²³ Tamże, Koordynacja Uroczystości Milenijnej, Włocławek 8 i 9 października 1966, k. 49.

²⁴ Rozsyłano zaproszenia jednocześnie na uroczystości w Kaliszu i we Włocławku. Większość biskupów musiała zrezygnować z uroczystości kaliskich głównie ze względu na obowiązki w swoich macierzystych diecezjach. Do uroczystości centralnych – włocławskich – ponawiano zaproszenie we wrześniu.

²⁵ ArDWł, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku, t. 1, List bp. Antoniego Pawłowskiego do ks. Romana Mielnińskiego z 10 września 1966 r., nlb. „Przewodnik Katolicki” przygotował specjalny numer poświęcony sprawom diecezji włocławskiej.

²⁶ Tamże, Projekt pisma do biskupów z dnia 20 września 1966 r., nlb.

I tak m.in. w Aleksandrowie Kujawskim gościł bp Edward Muszyński, w Ciechocinku bp Jerzy Stroba, w Nieszawie bp Ignacy Jeż, a w Szpetalu Górnym bp Tadeusz Etter²⁷.

Na zaproszenie biskupa Pawłowskiego negatywnie odpowiedzieli biskupi: Zygmunt Choromański²⁸, Jan Kulik²⁹, Stanisław Adamski³⁰, Paweł Latusek³¹, Jan Jaroszewicz³², Władysław Suszyński³³, Kazimierz Kowalski³⁴, Andrzej Wronka³⁵, Jan Fondaliński³⁶, Franciszek Jedwabski³⁷, Ignacy Świrski³⁸, Michał Klepacz³⁹, Piotr Gołębiowski⁴⁰, Wojciech

²⁷ Pełna lista znajduje się w ArDWI, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku, t. 1, Uroczystości Milenijne w parafiach przywłocławskich 8–9 października 1966 r., nlb.

²⁸ Tamże, List bp. Zygmunta Choromańskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 6 kwietnia 1966 r., nlb. Nie podał przyczyny swojej odmowy.

²⁹ Tamże, List bp. Jana Kulika do bp. Antoniego Pawłowskiego, 18 kwietnia 1966, nlb. Tłumaczył się obowiązkami w diecezji.

³⁰ Tamże, List bp. Stanisława Adamskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 1 czerwca 1966 r., nlb. Tłumaczył się złym stanem zdrowia. Biskup Adamski zmarł 12 XI 1967 r.

³¹ Tamże, List bp. Pawła Latuska do bp. Antoniego Pawłowskiego, 5 września 1966 r., nlb. Miał obowiązki w macierzystej diecezji.

³² Tamże, List bp. Jana Jaroszewicza do bp. Antoniego Pawłowskiego, 6 września 1966 r., nlb. Wcześniej zaplanowano w diecezji kieleckiej konsekrację kościołów, które biskup Jaroszewicz miał prowadzić.

³³ Tamże, List bp. Władysława Suszyńskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 6 września 1966 r., nlb. Biskup Suszyński tłumaczył się złym stanem zdrowia bp. Adama Sawickiego, administratora apostołskiego w Białymstoku. Obaj zmarli w 1968 r.

³⁴ Tamże, List bp. Kazimierza Kowalskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 7 września 1966 r., nlb. Biskup Kowalski tłumaczył się obowiązkami w diecezji. Ponadto delegował do udziału w uroczystościach swoich sufraganów.

³⁵ Tamże, List bp. Andrzeja Wronki do bp. Antoniego Pawłowskiego, 9 września 1966, nlb. Biskup Wronka tłumaczył się obowiązkami we Wrocławiu w związku z tamtejszymi obchodami milenijnymi.

³⁶ Tamże, List bp. Jana Fondalińskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego 13 września 1966, nlb.

³⁷ Tamże, List bp. Franciszka Jedwabskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 19 września 1966, nlb. Do Włocławka przyjeżdżali abp Baraniak oraz bp Etter.

³⁸ Tamże, List bp. Ignacego Świrskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 24 września 1966, nlb. Nie mógł przyjechać z powodów zdrowotnych.

³⁹ Tamże, List bp. Karola Pękali do bp. Antoniego Pawłowskiego, 2 październik 1966 r., nlb. Na liście Karola Pękali dopisano „Bp Klepacz w liście prywatnym powiadamia o swej nieobecności. Jest na kuracji”.

⁴⁰ Tamże, List bp. Piotra Gołębiowskiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 30 września 1966, nlb. Biskup Gołębiowski musiał pozostać w diecezji w związku z pogarszającym się zdrowiem ordynariusza sandomierskiego Jana Kantego Lorka (zmarł w styczniu 1967 r.). Diecezję miał reprezentować drugi z biskupów pomocniczych, Walenty Wójcik.

Tomaka⁴¹ oraz księży: Michał Krzywicki⁴² i Jan Nowicki⁴³. Na uroczystości milenijne we Włocławku stawić się miała większość Episkopatu, w tym najważniejsi w tamtym czasie – prymas Stefan Wyszyński w towarzystwie arcybiskupów: Karola Wojtyły i Antoniego Baraniaka. W uroczystościach wzięło ostatecznie 32 biskupów⁴⁴.

Na temat przygotowań kościelnych władze, oprócz kanałów oficjalnych, dowiadywały się z informacji przekazywanych przez osobowe źródła informacji. Do zabezpieczenia uroczystości milenijnych planowano wykorzystać 14 tajnych współpracowników (dalej TW) i 7 kontaktów poufnych (dalej KP) wywodzących się ze środowiska duchowieństwa, oraz 18 TW i 26 KP z grona tzw. aktywistów świeckich. Program został dostarczony aparatowi bezpieczeństwa przez TW o ps. „Muzyk”⁴⁵. Planowano ustalać wszelkie zmiany w agendzie, zabezpieczono dopływ informacji z rekollekcji, które miały być prowadzone w tygodniu milenijnym. Istotnym elementem z punktu widzenia władz było ustalenie zaangażowania świeckich, zwłaszcza młodzieży w planowanych przedsięwzięciach związanych z obchodami⁴⁶. Wszystko to miało na celu nie tylko samo rozpoznanie sytuacji wewnątrzkościelnej oraz udziału świeckich w uroczystościach ale także ewentualne przeciwdziałanie i podjęcie prób odciągania od obchodów młodzieży i dzieci. Sieć osobowych źródeł informacji skupiono wokół 14 księży i 17 świeckich. Szczególnie inwigilowano m.in. ks. Antoniego Łasę, ks. Mieczysława Jańczaka, o. Mieczysława Kierzkowskiego,

⁴¹ Tamże, List bp. Wojciecha Tomaki do bp. Antoniego Pawłowskiego, data nieczytelna (9? 8? Październik? 1966 r.), nlb. Biskup Tomaka usprawiedliwiał się daleką drogą (Przemyśl) oraz słabym stanem zdrowia.

⁴² Tamże, List ks. Michała Krzywickiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 6 września 1966 r., nlb. Ks. Michał Krzywicki był administratorem apostolskim w Drohiczyń n. Bugiem. Informował o swoim złym stanie zdrowia we wcześniejszej korespondencji.

⁴³ Tamże, List ks. Jana Nowickiego do bp. Antoniego Pawłowskiego, 9 września 1966, nlb. Ks. Jan Nowicki był wikariuszem kapitulnym archidiecezji lwowskiej z siedzibą w Lubaczowie, od 1968 r. biskup – pełnił funkcję administratora apostolskiego. Tłumaczył się długą podróżą i brakiem samochodu.

⁴⁴ Tytu przynajmniej podpisało się w dokumentacji odnalezionej w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Inne źródło podaje, że biskupów było 40.

⁴⁵ Taki dopisek na programie w aktach sprawy. Warto zauważyć, że nie musieli go otrzymywać od OZI. Równie dobrze można było zwrócić się do Wydziału ds. Wyznań, który program znał i musiał zatwierdzić.

⁴⁶ AIPN, Delegatura w Bydgoszczy (By) 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Plan operacyjnego zabezpieczenia milenijnych uroczystości kościelnych mających się odbyć na terenie Włocławka w dniach 8 i 9 października, k. 13–14.

ks. Piotra Tomaszewskiego, Władysława Gniazdowskiego, dr Zdanę Brandt, Wacława Tomaszewskiego i Zygmunta Prószyńskiego⁴⁷.

Ponadto utworzono w Komitecie Miejskim PZPR 11-osobową komórkę do kontroli działań Kościoła, na której czele stanął zastępca Komendanta Wojewódzkiego MO ds. SB płk Bronisław Mądrzejewski. Podobny sztab zorganizowano w Komendzie Wojewódzkiej MO, która miała informować centralę w Warszawie na temat przebiegu obchodów. Oprócz tego do ciągłej kontroli utworzono 30-osobową grupę funkcjonariuszy MO pod dowództwem kpt. Onufrego Suchomskiego, który miał interweniować w przypadku zajść „o podłożu klerykalno-chuligańskim”⁴⁸. Do zabezpieczenia uroczystości wezwano kilkudziesięciu funkcjonariuszy ORMÓ i ponad 100 ZOMO. Kontrolowano okoliczne parafie w tym Aleksandrów Kujawski, Lipno i Radziejów. Funkcjonariusze Wydziału „T”, czyli techniki operacyjnej, mieli nagrywać wszystkie kazania, przemówienia biskupów i zwracać szczególną uwagę na wystąpienia antypaństwowe oraz wypowiedzi prymasa Wyszyńskiego i biskupa Pawłowskiego⁴⁹. Odpowiedzialnym za zebranie tych materiałów został naczelnik Wydziału ppłk Ślifierz⁵⁰. Zobowiązano też pracowników Wydziału do prowadzenia kroniki wydarzeń z dni 8–9 października, które kontrolować miał por. Mieczysław Radzikowski⁵¹. W katedrze założono podsłuch⁵², a do opracowywania kazań – zbierania materiałów, przepisywania i redagowania, wykorzystano łącznie 30 funkcjonariuszy z Bydgoszczy, Torunia, Inowrocławia, Chojnic, Świecia i Grudziądza⁵³.

⁴⁷ Poniński, *Uroczystości milenijne*, s. 488.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Plan operacyjnego zabezpieczenia milenijnych uroczystości kościelnych mających się odbyć na terenie Włocławka w dniach 8 i 9 października, k. 16.

⁵⁰ W dokumencie pada nazwisko płk. Szlifierza, prawdopodobnie błędnie. Chodziło o funkcjonariusza Kazimierza Ślifierza zob. AIPN, By 0122/3269, Akta osobowe funkcjonariusza UB/SB: Ślifierz Kazimierz, imię ojca: Franciszek, ur. 03.11.1923 r., Przebieg służby, k. 70–71.

⁵¹ AIPN, By 0134/45, Akta osobowe funkcjonariusza UB/SB dot. Radzikowski Mieczysław, imię ojca: Józef, ur. 13.02.1929.

⁵² AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Pismo z Komendy Wojewódzkiego MO do Zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO ds. SB w miejscu, 4 października 1966, k. 56.

⁵³ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Wykaz pracowników opracowujących kazania i przemówienia biskupów, 5 października 1966 r., k. 62.

Na czas obchodów uroczystości milenijnych lokalne władze zaplanowały szereg atrakcji, które miały na celu odciągnąć wiernych, a zwłaszcza młodzież i dzieci od przygotowywanych wydarzeń. Chociaż zdecydowana większość imprez państwowych działa się w okresie poprzedzającym uroczystości październikowe, również na czas obchodów Milenium zaplanowano szereg działań kulturalno-oświatowych, które miały spowodować, że mieszkańcy Włocławka zrezygnują w uczestnictwie w świętach kościelnych na rzecz państwowych. Między innymi zaplanowano mecze piłkarskie: turniej o mistrzostwo szkół średnich oraz pojedynki dwóch wojskowych klubów: Legii Warszawa i Zawiszy Bydgoszcz, projekcje atrakcyjnych filmów w kinach, zabawę taneczną, uroczystości związane z 50-leciem Fabryki Koncentratów, wręczenie sztandaru LOK. Ponadto zaplanowano koncerty zespołów Czarne Berety i Mazowsze, zabawę taneczną na Zawiszu, a także capstrzyk. Na godz. 8.00, kiedy abp Karol Wojtyła odprawiał mszę dla młodzieży, zorganizowano wymarsz dzieci do przywitania wojska wracającego z ćwiczeń, jak również zwoływano spotkania z żołnierzami w podwłocławskich miejscowościach⁵⁴.

3. Milenium – Przebieg i ocena

Kościelne przygotowania do obchodów Milenium rozpoczęły się już 1 października 1966 roku. Salezjanie i oblaci prowadzili skupienie oraz modlitwy. Dzień później, w niedzielę, podczas nabożeństw odczytano orędzie bp. Pawłowskiego informujące o przebiegu, celach i założeniach obchodów. Podkreślono znaczenie Włocławka jako jednej z najstarszych stolic biskupich w kraju. Biskup Pawłowski zwrócił uwagę na doniosłość tego wydarzenia i ogromną rolę, jaką odgrywał Kościół w ostatnim tysiącleciu historii Polski. Swój list zbudował wokół historii świętych wywodzących się z Kujaw, kończąc na tak ważnych dla diecezji włocławskiej duchownych – męczenników za wiarę – o. Maksymilanie Kolbe i bp. Michale Kozalu⁵⁵. Cenzura wycięła z przemówienia dosadne stwierdzenia jak to, że Polska jest z gruntu krajem katolickim, oraz że wierni powinni modlić się za wolność na świecie, w tym również w kraju⁵⁶.

⁵⁴ Poniński, *Uroczystości milenijne*, s. 491–492.

⁵⁵ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku (BWSDW), *Uroczystości Milenijne w Diecezji Włocławskiej*, List pasterski J.E. ks. biskupa Antoniego Pawłowskiego do diecezjan z dnia 8 września 1966 r., bp. Zgodnie z zarządzeniem bp Jana Zarębę – list był do odczytania 2 października 1966 roku.

⁵⁶ Tamże. Adnotacja na czerwono na jednej ze stron.

W dniach 4–6 października odbyły się bierzmowania we Włocławku, w związku z chęcią pełniejszego włączenia młodzieży w obchody. Było to podkreślenie ich roli w tym najważniejszym święcie w dotychczasowej historii diecezji. Swoje błogosławieństwo, za pośrednictwem Sekretarza Stanu kard. Amleto Cicognanigo, przesłał papież Paweł VI⁵⁷. Z wieży katedry codziennie odgrywany był Apel Jasnogórski, który przygotowywał miasto na rozpoczęcie uroczystości.

Członkowie episkopatu zaczęli zjeżdżać do Włocławka 8 października. Prymas Wyszyński do stolicy Kujaw przyjechał o godz. 17.10 i swoją wizytę rozpoczął od odwiedzenia pałacu biskupiego⁵⁸. Pół godziny później, w asyście biskupów prymas udał się do katedry. Tam został przywitany przez wiernych oraz biskupa Pawłowskiego. O godz. 18.00 rozpoczęło się nabożeństwo pod przewodnictwem bp. Bolesława Kominka⁵⁹. Przemówienie otwierające obchody wygłosił bp Antoni Pawłowski, zwrócił uwagę na katolickość ziem polskich, mających więcej w historii wspólnego z Kościołem niż z czymkolwiek innym. Zwracał szczególną uwagę, że katedra była konsekrowana w 1411 roku, zaraz po wielkim zwycięstwie nad krzyżakami, jako wotum za ten sukces. Podkreślił martyrologię duchowieństwa włocławskiego – nadmieniając, że ponad 220 księży z diecezji poniosło śmierć w niemieckich obozach koncentracyjnych⁶⁰. Kazanie prymasa trwało 35 minut⁶¹. Stwierdzał on w nim m.in., że dzieje Polski nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od chrześcijaństwa i katolickości, a katedrę włocławską nazwał niezdobytym szansem i odniósł się do swoich doświadczeń, opowiadając o tym, jak pierwszy raz ją ujrzał w 1917 r. i związał z nią jak również z Kościołem swoje życie. Przypominał o swoich doświadczeniach z pracy w środowisku robotników, Uniwersytetu Robotniczego i chrześcijańskich związkach

⁵⁷ BWSDW, Uroczystości Milenijne w Diecezji Włocławskiej, List do bp. Antoniego Pawłowskiego od kard. Amleto Cicognanigo, 4 października 1966 r., nlb.

⁵⁸ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Informacja nr 1 dot. przebiegu kościelnych uroczystości milenijnych we Włocławku w dniu 8 października 1966 r., k. 233.

⁵⁹ ArDWI, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku t. 2, *Sacrum Millennium Polloniae. Te Deum* Diecezji Włocławskiej, nbl. Pierwotnie na mszę o 18. wpisany był ks. abp Karol Wojtyła.

⁶⁰ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Informacja nr 1 dot. przebiegu kościelnych uroczystości milenijnych we Włocławku w dniu 8 października 1966 r., k. 234.

⁶¹ Tamże.

zawodowych⁶². Równolegle do nabożeństwa we Włocławku odbywały się msze z udziałem biskupów w dziewięciu parafiach powiatu włocławskiego, pięciu powiatu aleksandrowskiego i po jednym – w Lipnie i Radziejowie. Biskupi wygłosili krótkie kazania o charakterze religijnym⁶³.

Po Mszy, od godz. 21.00 rozpoczęło się całonocne czuwanie, a od północy – już 9 października – prowadzone były nabożeństwa. Rozpoczął je Mszą Świętą Pontyfikalną i słowem Bożym bp Stefan Bareła⁶⁴. Do rana były prowadzone liturgie dla poszczególnych parafii. Następnie o 6.00 Msza, którą poprowadził generał paulinów o. Jerzy Tomziński, o 7.00 bp Jan Czerniak, o 8.00 dla młodzieży abp Karol Wojtyła, o 9.00 dla dzieci bp Zygmunt Kowalski. Ponadto poranne nabożeństwo dla lokalnych sióstr zakonnych odprawił prymas Wyszyński. 24 biskupów w godzinach 7–9 celebrowało Eucharystie – trzech w katedrze włocławskiej, sześciu w kościołach w mieście, a piętnastu w powiecie i okolicy.

Uroczyste obchody rozpoczęły się o godz. 11 przy pustych ramach Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, której przewiezienie po raz kolejny zostało utrudnione, mających niezwykle wymowny charakter. Do Włocławka zjechali prawie wszyscy księża diecezji, uczestniczyli w uroczystościach seminarzyści, ponadto rektorzy KUL, ATK i dziennikarze z „Przewodnika Katolickiego” oraz „Tygodnika Powszechnego”. Mszę Świętą Pontyfikalną prowadził abp Antoni Baraniak, kazanie, co było naturalne, wygłosił kard. Wyszyński. Podczas procesji na ofiarowanie do ołtarza reprezentanci regionów Kujaw przynieśli wieniec dożynkowy, kosz jabłek z kaliskiego, czólenko z Sieradza, a także Czarne Złoto – węgiel z konińskiego zagłębia. Przekazane na ręce prymasa dary symbolizowały Kujawy, które przybyły do katedry włocławskiej świętować 1000 lat istnienia Polski. Samą diecezję na koniec oddano w macierzystą niewolę Maryi. Mszę podsumowało odśpiewane całym tłumem *Te Deum* – Ciebie Boga Wysławiamy. Następnie przekazano biskupowi gorzowskiemu Wilhelmowi Plucie relikwie Pięciu Braci Męczenników jako symbol łączności „prastarych ziem słowiańskich” stanowiących integralną część Polski. Świadczyło to o nienaruszalności granicy zachodniej. Podsumowaniem była zorganizowana milenijna sesja naukowa: ks. Stanisław Librowski

⁶² Tamże, k. 235.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ ArDWI, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku t. 2, *Sacrum Millennium Polloniae. Te Deum* Diecezji Włocławskiej, nlb.

wygłosił referat pt. *Diecezja włocławska oraz jej wkład w życie Kościoła i Narodu*, po którym nastąpił wykład ks. Stanisława Piotrowskiego *Działalność duszpasterska w diecezji włocławskiej*. Uroczystości zakończono koncertem – Kantatą Milenijną z muzyką ks. Idziego Ogiermana Mańskiego do słów ks. Adama Cyronka⁶⁵.

Uroczystości milenijne były bacznie obserwowane przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Jak stwierdzono wcześniej, przeprowadzili oni szereg działań operacyjnych mających na celu zabezpieczenie wszystkich możliwych aspektów obchodów. Wylegitymowano sprzedawców dewocjonaliów, którzy nie posiadali państwowych zezwoleń na handel⁶⁶, zatrzymywano zdążających do stolicy Kujaw pielgrzymów, duchownych, a nawet samego prymasa. Tworzono stenogramy – zarówno z kazań z katedry, przemówień biskupów, jak i z nabożeństw z okolicznych miejscowości. Lokalni funkcjonariusze przekazywali do Bydgoszczy liczne notatki służbowe, które podsumowywały wydarzenia w ich terenie. Służba Bezpieczeństwa oprócz doskonałej i dokładnej dokumentacji fotograficznej, zebrała też teksty pieśni (m.in. Milenijnego *Te Deum*) czy obrazki upamiętniające uroczystości: „Naród zawsze wierny Bogu”. Na koniec zrobili analizy podsumowujące. Stwierdzili, że obchody Milenium we Włocławku przebiegły w spokojnej atmosferze – nie stwierdzono większych wystąpień o charakterze politycznym, jednocześnie podkreślano dobrą organizację i przestrzeganie prawa. Zwrócono uwagę, że dekoracje milenijne zostały umieszczone na budynkach kościelnych i miały głównie charakter patriotyczno-narodowy⁶⁷. Były dwa zgrzyty na linii państwo-Kościół podczas uroczystości włocławskich – pierwszym były puste ramy, symbolizujące „aresztowanie” Matki Bożej przez komunistów⁶⁸. Drugim – podeptane kwiaty w parku miejskim, za które Kościół musiał zapłacić⁶⁹.

Uroczystości włocławskie były jednymi z ostatnich – piętnastymi w kolejności. W związku z tym zarówno strona kościelna, jak i partyjno-państwowa

⁶⁵ Gmurczyk, *Kościół włocławski w rzeczywistości*, s. 377–382.

⁶⁶ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Wykaz wylegitymowanych handlarzy dewocjonaliami nieposiadających zezwoleń, 9 października 1966 r., k. 165.

⁶⁷ AIPN, By 069/1292, Sprawa obiektowa dot. uroczystości milenijnych Tysiąclecia Chrztu Polski we Włocławku, Informacja nr 1 dot. przebiegu kościelnych uroczystości milenijnych we Włocławku w dniu 8 października 1966 r., k. 236.

⁶⁸ Zmuda, *List gończy za Matką*, s. 465–471.

⁶⁹ Gmurczyk, *Kościół włocławski w rzeczywistości*, s. 386.

miała już wypracowane pewne działania, które pozwoliły realizować swoje cele podczas tych wydarzeń. Z jednej strony, aparat bezpieczeństwa był bardzo dobrze przygotowany do kontroli – zarówno osobowej, podsłuchowej, jak i technicznej. Z przebiegu Milenium we Włocławku zachowała się dokładna relacja fotograficzna oraz stenotypiczna. Jednocześnie władze Włocławka, a także miejscowości ościennych, w których odbywały się wydarzenia związane z Milenium, robiły wszystko, aby to świętowanie przerwać lub mu zaszkodzić.

Warto nadmienić, że na tle całej nagonki i walki którą PZPR przeprowadził w okresie Wielkiej Nowenny zarówno wobec prymasa, jak i całego Kościoła, uroczystości we Włocławku przebiegły bez większych problemów czy też ekscesów. Wydaje się, że decyzja przeniesienia uroczystości z maja na październik uchroniła Kościół przed scenami jak chociażby z Poznania. Największym zgrzytem okazały się oczywiście puste ramy obrazu jasnogórskiego – wymowna oznaka walki państwa z Kościołem za pomocą czasem wręcz absurdalnych metod. Prymas Wyszyński wykorzystał jednak tę sytuację do własnych celów, pokazując siłę i moc symbolu, jakim mogą być puste ramy. Tak jak wcześniej zrobiono to chociażby na Jasnej Górze z pustym tronem papieskim i jego zdjęciem. Podobnie jak w 1956 r., kiedy w tym samym miejscu stał pusty tron prymasa, podczas jasnogórskich ślubów narodu. Nieobecność obrazu czy osoby, nie oznaczała jednak nieobecności ducha.

W październiku 1966 roku Włocławek pokazał, że mimo swojego robotniczego charakteru nadal jest miastem, w którym katedra stanowi niezdobyty szanec.

**THE MILLENNIUM OF THE BAPTISM OF POLAND
IN WŁOCŁAWEK (OCTOBER 8–9, 1966)
AGAINST THE BACKDROP OF THE CONFLICT
CONCERNING THE CELEBRATIONS
OF THE MILLENNIUM AND MILLENNIUM OF THE POLISH STATE**

Keywords: Antoni Pawłowski, Stefan Wyszyński, Church Millennium, State Millennium, Włocławek, relations, state, Church.

Abstract: This article presents, basing on church and state sources, the role of the Millennium celebrations in Włocławek in the context of the Church-State conflict. The tension between the Church and the state in 1966 was one of the most important, if not the most important, factors in building the unity of the Roman Catholic Church and its social strength.

The Millennium celebrations of the Baptism of Poland became a symbol not only of the steadfastness of the Church as a whole but also of the realization of Primate Wyszyński's great ideal. The celebrations in Włocławek, though they may seem provincial and less significant than those in Poznań, Krakow, or Jasna Góra, constitute a kind of summary of the entire Millennium Year and focus, as if through a lens, on the mechanisms of attack and defense used by the Church and the State.

Sections: 1. "The Church Millennium vs. the State Millennium" > 2. Before the Millennium – organization and plans for the celebrations > 3. Millennium – Course and evaluation.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Diecezjalne we Włocławku, Spuścizna po bp. Antonim Pawłowskim, Obchody Milenijne we Włocławku, t. 1–2.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Bydgoszczy, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy, Akta Personalne Funkcjonariuszy SB.
- Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, Uroczystości Milenijne w Diecezji Włocławskiej.
- Błaszczyk K., *Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego we Włocławku w 1966 r.*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie”, 4(2016), s. 187–200.
- Chinciński T., *Obchody Milenium Chrztu Polski na terenie Bydgoszczy i województwa bydgoskiego*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 422–450.
- Gmurczyk Z., *Kościół włocławski w Rzeczywistości PRL-u za czasów biskupa Antoniego Pawłowskiego (1951–1968)*, Włocławek 2015.
- Grzesiak K., *Relacje państwo-Kościół katolicki na terenie diecezji włocławskiej w latach 1945–1989*, Toruń 2009.
- Gucewicz D., *Próba sił? Rok 1966 w Gdańsku. Milenium kontra Tysiąclecie*, Gdańsk 2014.
- Józef Keller – ksiądz, profesor, donosiciel, apostata, marksistowski religioznawca. Przypadek tajnego współpracownika ps. „Ostrożny”/„Adam Piotrowski”, red. R. Łatka, P. Pleskot, Warszawa 2024.
- Jaroszkievicz P., *Prymas i Władysław Gomułka*, <https://www.opiekun.kalisz.pl/prymas-iwladyslaw-gomulka-1/> [25.02.2026].
- Lesiakowski K., Jarno W., *Obchody Milenium w diecezji łódzkiej (1966–1967)*, Łódź 2017.
- Madajczyk P., *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.
- Miloch G., *Obchody Milenium w Toruniu i Chełmży. Krajowy obchód milenijny diecezji chełmińskiej*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 451–464.
- Mysiek W., *Kościół katolicki i tysiąclecie*, Warszawa 1963.

Noszczak B., *Antymilenium. Konflikt państwa z Kościołem na tle obchodów tysiąclecia chrztu Polski (1956–1966/1967)*, Warszawa 2020.

Noszczak B., „*Sacrum*” czy „*profanum*”? *Spór o istotę obchodów Milenium polskiego (1949–1966)*, Warszawa 2002.

Poniński A., *Uroczystości milenijne we Włocławku*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 485–497.

Pół wieku Milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956–1966/1967), red. B. Noszczak, Warszawa 2017.

Wałaszewski K., *Tysiąc szkół na Tysiąclecie. Szkoły Tysiąclecia – architektura, propaganda, polityka*, Łódź 2018.

Zmuda W., *List gończy za Matką Bożą. Przyczynek do historii pierwszej peregrynacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 465–473.

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003

Żaryn J., *Represje władz państwowych wobec kościelnego programu milenijnego*, AtK, 148(2007), z. 3(589), s. 474–484.